

УДК 378.11

Ганна Полякова

ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ОСВІТИ ТА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У роботі розглядаються підходи до визначення якості освіти; сутності, змісту та структури освітнього середовища. Розкривається система показників якості освіти та освітнього середовища вищого навчального закладу в умовах реалізації компетентнісного підходу.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна компетентність, якість освіти, освітнє середовище, система показників якості освіти та освітнього середовища вищого навчального закладу.

В работе рассматриваются подходы к определению качества образования; сущности, содержания и структуры образовательной среды. Раскрывается система показателей качества образования и образовательной среды высшего учебного заведения в условиях реализации компетентностного подхода.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная компетентность, качество образования, образовательная среда, система показателей качества образования и образовательной среды высшее учебного заведения.

In article, approaches to defining quality of education are considered, substance, content and structure of the educational environment are researched, system of quality indicators of education and educational environment of higher educational institutions implementing competence-based approach is proposed.

Key words: competence approach, professional competence, quality of education, educational environment, system of quality indicators of education and educational environment of higher educational institutions.

Постановка проблеми. Підготовка висококваліфікованих фахівців здійснюється у вищих навчальних закладах (ВНЗ) відповідно до вимог держави, суспільства, підприємств, установ, організацій та індивідуальних потреб й інтересів тих, хто прагне отримати вищу освіту.

Стратегічним напрямом реалізації завдань сучасної вищої освіти є впровадження компетентнісного підходу, специфіка якого полягає у зміщенні акцентів у визначенні результатів освіти: від формування професійних знань, умінь та навичок до формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Реалізація компетентнісного підходу пов'язана із рядом протиріч. А саме:

Необхідність установлення чітких цілей вищої освіти як бажаних результатів, на які має бути спрямовано освітні процеси та відсутність чіткого уявлення про компетентнісну модель

випускника ВНЗ, його професійної компетентності, а також зміст професійної діяльності тих, хто забезпечує якість освітнього процесу (викладачів, керівників різного рівня управління).

Необхідність нормативного, методичного, дидактичного забезпечення реалізації компетентнісного підходу та недостатня розробленість цього забезпечення на сучасному етапі розвитку вищої освіти.

Необхідність створення відповідного освітнього середовища та недостатність теоретико-методичного обґрунтування розробки змісту, структури, факторів впливу освітнього середовища, яке б сприяло формуванню та розвитку професійного становлення майбутніх фахівців.

Необхідність чіткої системи управління вищим навчальним закладом, яка б забезпечувала якість компетентнісно орієнтованої освіти на локальному рівні та недостатність розробленості підходів до стратегічного, тактичного та оперативного управління якістю освіти, управління розвитком відповідного освітнього середовища, інструментального забезпечення моніторингових процедур на основі системи показників.

У зв'язку з цим виникає потреба в розв'язанні визначених протиріч.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню компетентнісного підходу приділено чимало уваги вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких: Н. Бібік, І. Єрмаков, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарк, О. Пометун, О. Савченко; Е. Зеєр, Е. Симанюк, І. Зимня, О. Таїзова, А. Хуторський; М. Армстронг, Р. Бойцис, Ч. Вудруф, Дж. Равен, Лайл М. Спенсер, Сайн М. Спенсер та ін. Ключовими питаннями досліджень у цьому напрямку є визначення основних понять: «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «кваліфікація», «професійна діяльність», їх становлення та розвиток, виокремлення їх структурних компонентів, класифікацій, співвідношень.

Слід зазначити, що на теперішній час погляди учених не мають єдності, існує безліч підходів до визначення сутності та змісту основних категорій і понять компетентнісного підходу. Серед яких ми виділили таке: «компетентнісний підхід – це наукова концепція, що покладена в основу для визначення мети, змісту, методів та організації навчання, діагностики рівнів готовності і відповідності особистості до ефективної діяльності на відповідній посаді або в конкретній професійно-фаховій сфері [8, с. 119].

Багато наукових робіт присвячено проблемам формування та розвитку професійної компетентності фахівців. Так, Л. Даниленко, Л. Карамушка, Г. Єльнікова, О. Зайченко, В. Маслов, О. Боднар та ін. розглядають структуру та зміст професійної компетентності керівників навчальних закладів; О. Булавенко, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін. розкривають складові професійної компетентності педагогічних та науково-педагогічних працівників; В. Байденко, Я. Кузьминов, Н. Селезньова, А. Талалаєнко, Д. Пузанков, В. Шадриков та ін. досліджують компетентності випускників вищих навчальних закладів.

Ми визначили такі компоненти професійної компетентності фахівця: 1) когнітивний (методологічні знання, загальнонаукові та конкретно наукові (теоретичні) знання, знання нормативно-правової бази, методичні та технологічні знання; 2) діяльнісний (методологічні, методичні, технологічні уміння та навички); 3) соціально-комунікативний (здатність до соціальної взаємодії, здатність до ефективних комунікацій); 4) особистісний (особистісні та професійно значущі здібності та якості) [12, с. 82-83].

Формування професійної компетентності майбутнього фахівця, його професійне становлення відбувається в освітньому середовищі вищого навчального закладу. Тому питання забезпечення якості освіти, формування та розвиток освітнього середовища, визначення показників цієї якості є актуальним для наукових досліджень та їх упровадження в педагогічну практику.

Мета написання статті полягає у визначенні системи взаємопов'язаних показників якості освіти та показників якості освітнього середовища з урахуванням специфіки компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Якість освіти міцно пов'язана з якістю освітнього середовища. Складність їх оцінювання полягає в багатомірності визначення самих понять

«якість освіти» та «освітнє середовище».

Серед підходів до визначення якості освіти можна виділити такі:

1. **За широким розумінням** якість освіти визначається: як основа якості життя (Д. Субетто [15, с. 60.]); віддзеркалення суспільного життя (О. Ляшенко [6, с. 7–8]).

2. **За категоріями** якість освіти виокремлюється: як категорія політична, соціальна, філософська, як категорія управління (Т. Лукіна, О. Ляшенко [6, с. 128]), як педагогічна категорія (О. Ляшенко [7, с.10]).

3. **За співвідношенням мети та результату** якість освіти визначається: як міра досягнення мети (Д. Матрос, Д. Полев, Н. Мельникова [9, с. 10]); ступінь досягнення поставлених в освіті цілей і завдань (В. Кальней, С. Шишов [17, с.171]); сукупність її властивостей, що дозволяє вирішувати завдання навчання, виховання і розвитку особистості (В. Сластьонін [14, с. 48]).

4. **За співвідношенням процесів та результату** якість освіти розглядається: як комплексна характеристика і процесу, і результату навчання й виховання (Г. Дилян [2, с. 9]); комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практичне ефективне формування компетентності й професійної свідомості (Е. Коротков [4, с. 11]).

5. **За співвідношенням умов (ресурсів), процесів і результатів** якість освіти розглядається: як відповідність закладених ресурсів, самого процесу освіти та здобутого результату й наслідків відносно цілей освіти, стандартів і вимог суспільства (О. Овчарук [10, С. 17]); як група характеристик: якість потенціалу досягнення цілей освіти, якість процесу формування професіоналізму, якість результату освіти (Е. Коротков [4, с. 77–78]).

6. **За співвідношенням цілей, умов, процесів і результатів** якість освіти розкривається: як системний об'єкт; її характеризують якість мети, якість педагогічного процесу і якість результату (О. Ляшенко [7, с. 7–8]).

7. **За внутрішніми та зовнішніми характеристиками** якість освіти розглядає Т. Лукіна, виокремлюючи серед внутрішніх компонентів освіти якість основних умов, якість реалізації освітнього процесу, якість результатів освітнього процесу, а серед зовнішніх – відповідність освіти запитам учнів, їхніх батьків, відповідність освіти державним освітнім стандартам, імідж навчального закладу, який гарантує стабільну високу якість освіти тощо [5, с. 3.]. О. Ляшенко до внутрішніх характеристик якості освіти відносить: якість освітнього середовища, якість реалізації освітнього процесу, якість результатів освітнього процесу, а до зовнішніх – її характеристики як соціальної інституції, що відображає ефективність функціонування освітньої системи, її вплив на людину та суспільні процеси, задоволення потреб суспільства та держави загалом [10, с. 12–13].

Таким чином, можна визначити, що якість освіти найбільш комплексно буде розглядитися як багатомірне поняття, яке характеризується якістю освітніх цілей, умов (ресурсів), процесів, що забезпечують якість результатів.

При визначенні якості вищої освіти візьмемо за основу тлумачення цього терміна за Національним освітнім глосарієм: «якість вищої освіти – це характеристика вищої освіти, що відображає відповідність результатів навчання, освітніх процесів та інституційних умов актуальним цілям розвитку особи та суспільства [11, с. 66].

Спираючись на розглянуті підходи до визначення поняття якості освіти, виокремимо групи показників, як можуть характеризувати її стан, тенденції розвитку і можуть бути застосовані в управлінні вищим навчальним закладом для оцінки відповідності реально сформованого стану відповідно до обґрунтованих вимог. До таких показників належать показники, що відображають стан складових якості освіти, а саме: показники якості цілей, якості процесів, якості умов, якості результатів освіти. Зазначені групи показників можуть мати як кількісне, так і якісне вираження.

Багатомірним є й поняття освітнього середовища. Серед підходів до визначення сутності, змісту та структури освітнього середовища вищого навчального закладу виокремимо такі:

Освітнє середовище **як система впливів, умов, можливостей** формування та розвитку особистості, що втримуються в соціальному та просторово-предметному оточенні (В. Ясвин [18, с. 14]).

Освітнє середовище як сукупність умов: матеріальних, духовних та емоційно-психологічних, умов навчально-виховного процесу, реалізація яких залежить від чинників прискорення або гальмування його розвитку (О. Романовський [13, с. 96]).

Освітнє середовище як сукупність матеріальних факторів освітнього процесу та міжособистісних відносин, які встановлюють суб'єкти навчання у процесі своєї взаємодії (К. Компаниця [3, с. 37]).

Освітнє середовище як багатокомпонентна модель, яку складають: 1) суб'єкти освітнього процесу, 2) соціальний компонент; 3) просторово-предметний компонент; 4) технологічний (або психодидактичний) компонент (В.А. Ясвин, [18, с. 172]); або такі компоненти: 1) просторово-семантичний; 2) змістовно-методичний; 3) комунікаційно-організаційний (Є. Михайлова [1, с. 275]).

Розглянуті підходи дають уявлення про освітнє середовище вищого навчального закладу як систему впливів, умов, у яких відбувається професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця. Їхня якість може бути визначена за групами показників, що характеризують: 1) суб'єктів освітнього процесу (студенти, викладачі, керівники), 2) їх взаємодію (характер співпраці, стиль взаємодії та спілкування); 3) матеріально-технічні умови, їх осучаснення; 4) навчальний процес як сукупність взаємопов'язаних елементів (цілей навчання, змісту освіти, організаційних форм та методів навчання, результатів навчання); 5) виховний процес у вищому навчальному закладі з урахуванням системи самоврядування студентської молоді б) інформаційне забезпечення, зокрема науково-методичне, інформаційно-комунікативне.

Розглядаючи освітнє середовище як важливу складову якості освіти, можна зазначити, що показники його якості взаємопов'язані (рис. 1).

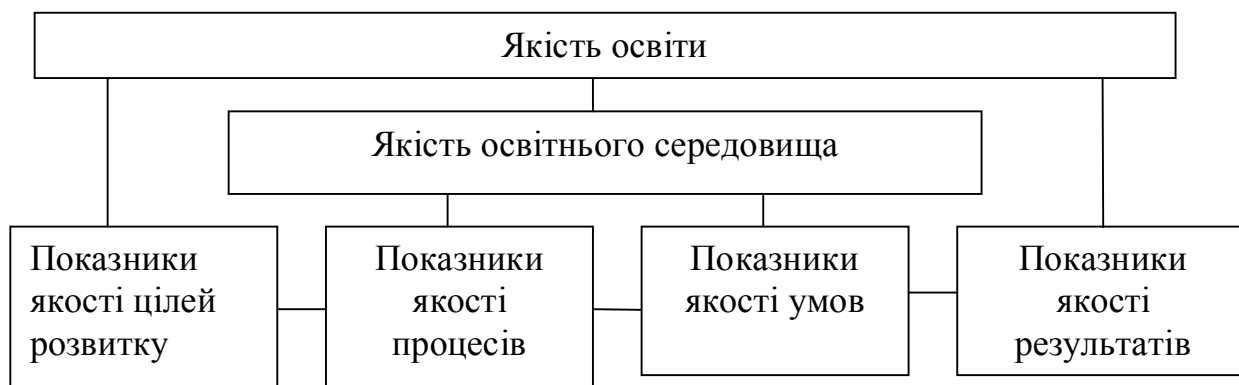

Рис. 1. Взаємозв'язок показників якості освіти та освітнього середовища.

В умовах реалізації компетентнісного підходу система показників якості освіти та освітнього середовища має відображати його специфіку за всіма складовими якості (табл. 1).

Таблиця 1

Система показників якості освіти та освітнього середовища вищого навчального закладу в контексті компетентнісного підходу

Групи показників за складовими якості	Загальні показники якості освіти та освітнього середовища ВНЗ	Компетентнісно орієнтований аспект визначення показників якості освіти та освітнього середовища ВНЗ
Якість цілей розвитку ВНЗ та його освітнього середовища	Місія ВНЗ, Концепція стратегічного розвитку ВНЗ	Відображення напрямів реалізації компетентнісного підходу
	Програма стратегічного розвитку ВНЗ	Відображення заходів реалізації компетентнісного підходу

	Кваліфікаційна модель випускника за напрямом підготовки (спеціальністю, спеціалізацією)	Компетентнісна модель випускника. Модель професійної компетентності майбутнього фахівця за напрямом (спеціальністю, спеціалізацією) підготовки
	Формалізація цілей розвитку освітнього середовища	Модель формування професійної компетентності фахівця в умовах освітнього середовища
Якість процесів	Навчальний процес	Реалізація компетентнісно орієнтованого, студентоцентрованого навчального процесу (якість викладання, якість учіння)
	Виховний процес	Професійне виховання Профорієнтаційна робота. Формування загальних компетентностей, особистісних та професійно-значущих якостей у системі виховної роботи. Студентське самоврядування
	Методична діяльність	Розробка стандартів, освітніх програм, планів підготовки нового покоління. Методичне забезпечення навчального процесу з формування загальних та професійних компетентностей). Методична видавнича діяльність (навчально-методичні видання, електронні видання), розробка персональних навчальних систем. Підвищення кваліфікації та професійної компетентності викладачів
	Наукова діяльність	Наукова видавнича діяльність (наукові видання з оприлюдненням результатів досліджень). Винахідницька робота (патенти, гранти, свідоцтва). Висвітлення результатів досліджень (конференції міжнародні, всеукраїнські, університетські, студентські). Підготовка науково-педагогічних кадрів (кандидатів, докторів наук). Формування науково-дослідної компетентності студентів
	Міжнародна активність	Міжнародні комунікації. Міжнародна видавнича, організаційна, винахідницька діяльність
	Взаємодія суб'єктів освітнього процесу	Роль викладачів, керівників як фасилітаторів, коучів

Зазначені загальні показники мають конкретне кількісне та якісне вираження і можуть бути покладені в основу системи моніторингу якості освіти та розвитку освітнього середовища вищого навчального закладу.

Висновки. 1. Вивчення підходів до визначення якості освіти дало змогу виокремити показники якості освіти на рівні вищого навчального закладу, що відображають стан складових якості освіти: показники якості цілей, показники якості процесів, показники якості умов, показники якості результатів освіти.

2. Розгляд підходів до визначення сутності, змісту та структури освітнього середовища дозволив визначити показники, що характеризують якість освітнього середовища вищого навчального закладу, зокрема: суб'єктів освітнього процесу; їх взаємодію; матеріально-технічні умови; навчальний та виховний процеси; інформаційне та інформаційно-комунікативне забезпечення.

3. Співставлення складових показників якості освіти та освітнього середовища виявило їх взаємозв'язок, що може бути покладено до системи показників якості освіти та освітнього середовища.

4. Запропонована система показників якості освіти та освітнього середовища вищого навчального закладу в контексті компетентнісного підходу може бути використана для здійснення моніторингових процедур, для управління розвитком вищого навчального закладу та його підсистем.

Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на побудову системи моніторингу якості освіти та освітнього середовища вищого навчального закладу, уточнення системи показників їх якості в контексті реалізації компетентнісного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глоссарий современного образования / Нар. укр. акд. ; под общ. ред. Е.Ю. Усик; [сост. : Астахова В.И. и др.]. – Х. : Изд-во НУА, 2007. – 524 с.
2. Дылян Г.Д. Управление качеством образования : пособие для управленческих работников / Дылян Г.Д. – Мн. : Бел. АКК, 2003. – 118 с.
3. Компаниця К.В. Роль та місце навчально-педагогічної ситуації в освітньому середовищі / К.В. Компаниця // Освітнє середовище як методична проблема : збірка наукових праць, Херсонський державний університет. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2006. – С. 37–38.
4. Коротков Э.М. Управление качеством образования : учебное пособие для вузов / Э.М. Коротков. – 2-е изд. – М. : Академический проект, 2007. – 320 с.
5. Лукіна Т. Моніторинг в освіті. Якість в освіті: визначати, щоб оцінити / Т. Лукіна // Управління освітою. – 2004. – №22 (94). – С. 1–5.
6. Лукіна Т.О., Ляшенко О.І. Сутність категорії якості освіти в умовах реформування освітньої галузі // Зб. наук. праць НАДУ при Президентіві України. – К.: Наук. – 2003, Вип. 2. – С. 126-134.
7. Ляшенко О.І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти / О.І. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1(46). – С. 5–12.
8. Маслов В.І. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом : монографія / В.І. Маслов, О.С. Боднар, К.В. Гораш. – Тернопіль : Крок, 2012. – 320 с.
9. Матрос Д.Ш. Управление качеством образования на основе новых информационных технологий и образовательного мониторинга / Д.Ш. Матрос, Д.М. Полев, Н.Н. Мельникова // Школьные технологии. – 1999. – № 1, 2. – С. 10–21.
10. Моніторинг якості освіти : світові досягнення та українські перспективи / за заг. ред. О.І. Локшитної. – К. : К.І.С., 2004. – 128 с.
11. Національний освітній глосарій : вища освіта / [авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш й ін. ; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя]. – К. : Плеяди, 2011. – 100 с.
12. Полякова Г.А. Вплив освітнього середовища вищого навчального закладу на формування професійної компетентності фахівця / Г. Полякова // Вища школа. – 2010. – №10. – С. 78- 87.
13. Романовський О.Г. Освітнє середовище як важлива передумова формування гуманітарно-технічної еліти / О.Г. Романовський // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3 (36). – С. 93–97.
14. Слостенин В. Качество как социально-педагогический феномен / В. Слостенин // Дайджест «Школа – парк» педагогічних ідей та технологій. – 2005. – № 3–4. – С. 39–43.
15. Субетто А.И. Квалиметрия человека и образования : Генезис, становление, развитие, проблемы и перспективы / А.И. Субетто // Квалиметрия в образовании: методология, методика и практика : материалы XI симпозиума. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 97 с.
16. Трайнев В.А. Системы и методы повышения качества педагогического образования. Обобщения и практика / В.А. Трайнев, И.В. Трайнев. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2006. – 294 с.
17. Шишов С.Е. Мониторинг качества образования в школе / С.Е. Шишов, В.А. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 320 с.
18. Ясвин В.А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. –

М. : СМЫСЛ, 2001. – 365 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Полякова Ганна Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології і психології управління, керівник Центру освітніх інноваційних технологій Харківського національного економічного університету.

Надійшла до друку 21.12.2012 р.